

XX ƏSR AZƏRBAYCAN PSIXOLOJİ FİKİR TARİXİNDƏ KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN ƏMƏYƏ PSIXOLOJİ HAZIRLIĞI PROBLEMİNİN TƏDQIQI

Aysel Əmrahova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: r.aysel91@mail.ru

Rəyçilər: *psixol.ü.elm.dok., prof. Ə. Baxşəliyev,*
psixol.ü.fəls.dok. Q. Rəhimova

Açar sözlər: *Azərbaycanda psixologiya elmi, əməyə psixoloji hazırlıq problemi, kiçik məktəb yaşlı şagirdlərin əməyə psixoloji hazırlığı*

Ключевые слова: *психологическая наука в Азербайджане, проблема психологической подготовки к работе, психологическая подготовка учащихся младшего школьного возраста*

Key words: *Psychological science in Azerbaijan, the problem of psychological preparation of work, psychological preparation of primary schoolchildren*

Azərbaycan psixoloqları bütün yaş dövrlərində məktəblilərin mənimsəmə imkanlarını, təlimə maraq və meyllərini, təlim materiallarının yadda saxlanılmasının qanunauyğunluqlarını, müəllim-şagird münasibətlərini və digər problemləri öyrənmiş və bununla da təhsilin inkişafına xeyli kömək göstərmişlər. Bu psixoloqlar içərisində Ş.S. Ağayevin özünün xüsusi yeri var.

50-ci illərdən başlayaraq Azərbaycanda psixologiya elminin yeni bir inkişaf mərhələsi başlayır. Bu dövrdə A.K. Abdullayev, Ş.S. Ağayev aspiranturada, Ə.S. Bayramov, Ə.Ə. Əlizadə, Ə.Ə. Qədirov, M.Ə. Həmzəyev və digərləri psixologiya fakültəsində təhsil almışdır.

Ş.S. Ağayev yaradıcılığının əsas hissəsini təlim psixologiyasının müxtəlif problemlərinin öyrənilməsinə təşkil edir. O, respublikamızın dövrü mətbuatında müntəzəm çıxış edir, təlimin müxtəlif psixoloji problemlərinə aid müəllimlərə tövsiyə verirdi.

1963-64-cü tədris ilində V.İ. Lenin adına API-də (İndiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində) psixologiya kafedrası yenidən müstəqil fəaliyyətə başlayır. 1963-1975-ci illərdə kafedraya görkəmli psixoloq Ş.S. Ağayev rəhbərlik edir.

Ş.S. Ağayev 1954-cü ildə «Fikri məqsədin xarakterindən asılı olaraq görmə qavrayışının dinamikası» mövzusunda namizədlik, 1967-ci ildə isə «Əmək, tərbiyə və inkişaf» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Şəxsiyyət psixologiyası, təlim psixologiyası, tərbiyə psixologiyası və s. sahələr üzrə tədqiqatlar apar-

mış, dərslərin hazırlanmasında, kadrların yetişməsində önəmli rol oynamış professor Ş.S. Ağayev müəyyən müddət V.İ. Lenin adına API-nin rektoru olmuşdur.

Ş.S. Ağayevin tədqiqat istiqamətlərindən biri də kiçik məktəb yaşlı şagirdlərin əməyə psixoloji hazırlığı problemidir. O, bu problemə aid bir sıra silsilə məqalələr yazmış və dövrü mətbuatda çıxış etmişdir. “Səy tərbiyəsi”, “Fəaliyyətin psixoloji təhlili”, “Şagirdləri əməyə hazırlığın əsas indikatorları” və s. bu kimi əsər və məqalələr çap etdirmişdir (4, 32).

Professor Ş.S. Ağayev həm də psixologiya üzrə dərslərin, dərslər vəsaitlərinin, proqramların hazırlanmasında bir müəllif kimi fəal iştirak etmişdir. Əsərdə maraqlı bölmələrdən biri də kiçik yaşlı məktəblilərin əməyə psixoloji hazırlıq məsələləridir. Şagirdləri əməyə hazırlamaq problemini düzgün izah etmək, bu barədə məktəb işinə kömək etmək məqsədilə müəllif ümumtəhsil orta məktəblərində bir necə variantda eksperimentlər aparmış və əməyə psixoloji hazırlığın əsas meyarlarını öyrənə bilmişdir. Onun fikrincə, şagirdləri əməyə psixoloji cəhətdən hazırlamaq üçün hər şeydən əvvəl, onlarda bu haqda düzgün təsəvvürlər yaratmaq lazımdır.

Ş.S. Ağayevin təlim prosesində əməyə psixoloji hazırlığın problemlərinə aid apardığı eksperimental tədqiqatları ümumiləşdirərək doktorluq dissertasiyası kimi müdafiə etmişdir. Əsərdə əməyin insan həyatında rolu, əmək fəaliyyətinin xarakterik xüsusiyyətləri, əmək və şüur, şüurun əmələ gəlməsində əməyin rolu, şüurun ictimai ta-

rixi inkişafının bəzi məsələləri və başqa problemlər ətrafı izah edilir. Əsərdə qeyd olunur ki, insan fəaliyyəti həmişə şüurlu xarakter daşıyır. İnsan nə edəcəyini, öz məqsədinə hansı yollarla nail olacağını, bu yollardan ən səmərəli olanını seçməyi qabaqcadan düşünür və sanki gərgin zehni eksperimentdən sonra işə girişir və fəaliyyətə başlayır.

O, məktəbəqədər yaş dövründən başlayaraq bu mühüm problemə ciddi fikir verilməsini tövsiyə edərək göstərirdi ki, “Uşaqların əməyə psixoloji cəhətdən hazır olması üçün müəllimlər, tərbiyəçilər, onların əməyə hazırlığının əsas indikatorlarını bilməli və bu istiqamətdə iş aparmalıdır”.

Bu indikatorlar ilk dəfə məhz Ş.S. Ağayev tərəfindən aşağıdakı kimi verilmişdir:

a) Uşağın sözü ilə işinin vəhdəti. Əgər uşaq işləmək, kömək etmək barədə dediklərini, əmək haqqında söykədiklərini hörmət və əməli ilə təsdiq edirsə, bu onun artıq əməyə hazır olduğunu göstərir.

b) Kollektiv üçün. Cəmiyyət üçün, xalq üçün işləmə meyl. Əməyə psixoloji cəhətdən hazırlıq məhz şəxsi fəaliyyətin gedişatı ilə vəhdətdə götürülür.

c) Əyləncədən dərhal və sözsüz olaraq ciddi işə keçmək. Bu hər şeydən əvvəl özünü oyundan dərslərin icrasına asanlıqla keçiddə göstərir.

d) Təmənnsiz, əvəzsiz işləməyi bacarmaq.

e) Səylə işləmək (3, 225).

Yeniyyətlik yaş dövrünün sonuna yaxın ictimai-faydalı əmək həm məzmunca zənginləşir, həm də formaca təkmilləşir. Gənclərin faydalı əməyi isə daha təsirli, əhatəli, yüksək ideyalılığı ilə fərqlənir.

Əsərdə əməyin müxtəlif yaş dövrlərində təzahür xüsusiyyətləri təhlil olunur və hər yaş dövründə əməksevərlik tərbiyəsinin yolları göstərilir. Əsərdə fəaliyyətin strukturu, yaranma şəraiti, növləri, xüsusiyyətləri elmi ardıcılıqla şərh edildikdən sonra prosesin müxtəlif dinamikası göstərilmişdir. Hər bir yaş dövründə əməksevərliyin fərqli cəhətləri aşkar edilmişdir.

Müəllif şəxsi müşahidələrindən çıxış edərək göstərir ki, mədəni vərdiş və adətlərin bir qismi əmək fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Əmək sahəsində ən mühüm mədəni adət ümuminin xeyrinə çalışmaq adətidir.

Əmək fəaliyyətində vaxta, materiala qənaət etmək çox mühümdür. Əməklə əlaqədar

mədəni vərdiş və adətlərə özünəxidmət adətləri də aiddir. Müəllif qeyd edir ki, uşaqları məişət əməyinə adət etdirməklə zərərli adətlərdən-valideynini, yoldaşlarını öz xeyrinə işlətmək adətindən çəkindirmək mümkündür.

Professor Şövqi Ağayevin “Əmək prosesində talantın inkişaf etdirilməsi” kitabında qabiliyyətə tərif verərək qeyd edir ki, “Qabiliyyət insanın hansı fəaliyyət sahəsində daha çox yararlı olduğunu göstərən, müəyyən işi müvəffəqiyyətlə icra etmək üçün şərt olan psixi xüsusiyyətlərə deyilir. Məsələn, cəld düşünmək, tez qərar qəbul etmək, asanlıqla və möhkəm yadda saxlamaq, müşahidəçilik kimi xüsusiyyətlər, kəşfiyyətçilik, müəllimlik, sərkərdəlik və i.a. kimi fəaliyyət sahələrində insanın daha yararlı olduğunu göstərən xüsusiyyətlərdir. Bu əlamətlər həmin sahədə çalışan insanın qabiliyyəti sayıla bilər” (1, 10).

Ş. Ağayev qabiliyyətlərin inkişaf dərəcəsinə görə də müxtəlif olduğunu bildirərək göstərir ki, qabiliyyətlərin bir və ya bir neçə fəaliyyətin müvəffəqiyyətli icrası üçün şərt olan özünə məxsus birliyinə istedad deyilir.

“İnsan anadan olarkən onun qabiliyyətləri hazır şəkildə doğulurmu?” sualına cavab verən müəllif “insanın qabiliyyətləri anadan gəlmədir, həyatda heç bir qabiliyyət yaranmır, hər şey taledən asılıdır” nəzəriyyəçilərinə cavab olaraq elmi faktlarla sübut edir ki, “insanın qabiliyyətləri, talantı, istedadı tərbiyə nəticəsində inkişaf edib təkmilləşir və bu işdə əmək böyük rol oynayır” (1, 22).

“Hər bir əmək talantı inkişaf etdirə bilərmi?” sualına cavab verərək Ş. Ağayev qeyd edir ki, əmək insanla təbiət arasında məqsədyönlü qarşılıqlı təsir prosesidir. Əmək prosesində insan ətraf aləmə təsir edir, cəmiyyətə lazım olan maddi nemətlər yaratmaq məqsədilə onu dəyişdirir və özünə tabe edir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə Azərbaycan psixologiya elminin görkəmli nümayəndələrindən biri olan professor Şövqi Ağayevin əməyə psixoloji hazırlıq haqqındakı fikirləri, istedad və qabiliyyətin yaranması və formalaşması, məktəbəqədər yaş dövründən başlayaraq əməyə hazırlığın indikatorları haqqında məlumatlar verilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə irəli sürülən təklif və nəticələr psixoloq, müəllim, tərbiyəçi və valideynlərə uşaqların əmək tərbiyəsində praktik köməklik göstərə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ş.S. Əmək prosesində talantın inkişaf etdirilməsi. Bakı, 1961.
2. Əliyev R. Psixologiya. Bakı: Nurlan, 2005.
3. Baxşəliyev Ə. Azərbaycanca psixoloji fikrin təşəkkülü, inkişafı və müasir vəziyyəti. Bakı, 2008.
4. Ümumi psixologiya: Ali pedaqoji məktəblərin bakalavr pilləsi tələbələri üçün dərslik. Bakı: YYSQ, 2014.

A. Амрахова

О ПРОБЛЕМЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ШКОЛЬНИКОВ К ТРУДУ РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы психологической подготовки младших учеников. Чтобы правильно объяснить проблему подготовки учеников к работе и помочь в работе школы, автор провел эксперименты в целом ряде общеобразовательных школ и изучил основные критерии психологического обучения. По его мнению, прежде всего, чтобы подготовить учеников к труду необходимо создать правильное воображение, сформулировать правильные концепции.

A. Amrakhova

ON THE PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF SCHOOLCHILDREN FOR WORK

SUMMARY

The article deals with the psychological preparation of junior students. To correctly explain the problem of preparing students for work and help in the work of the school, the author conducted experiments in a number of secondary schools and studied the basic criteria for psychological training. In his opinion, first of all, in order to prepare students for psychological preparation for work, it is necessary to create the right imagination, formulate correct concepts

Redaksiyaya daxil olub: 15.01.2018